

In het teken van het water

Grafisch kunstenaar Els Vos en glaskunstenaar Joost Caen over hun artistieke drijfveren

Dirk Hanssens osb

Voor *Kovel*-liefhebbers is Els Vos geen onbekende. Ze illustreerde het boek *Eenvoud is goud*, dat verscheen ter gelegenheid van het gelijknamige symposium van *De Kovel*, en ze maakte op vraag van de redactie vijf symbolische etsen rond een slagzin die de spiritualiteit van Hildegard van Bingen typeert. Wie oog heeft voor de verstillende achterflap waarmee *De Kovel* zijn tiende jaargang inging, weet ondertussen ook wie Joost Caen is: de ontwerper van glasramen die grafisch heel sterk ogen en bijzonder goed passen in contemplatieve middens zoals die van kloosters en abdijen. Maar beide kunstenaars hebben ook iets met water. Zoveel zelfs dat *De Kovel* hen graag aan de praattafel uitnodigde voor een gesprek over levend water in hun kunst.

Water is het meest vormeloze en oncontroleerbare element in de schepping. Toch ontleent de zeggingskracht van zowel het grafisch werk van Els Vos als de glasramen uit het atelier van Joost Caen heel veel aan het motief van het water dat in beider kunst haast de enige dragende factor lijkt te zijn. Els Vos verwijst daarbij graag naar het werk van de negentiende-eeuwse landschapsschilder William Turner:

“Die Britse romanticus was op zijn best als hij stoom, regenslierten, mist en andere aquarelachtige versmeltingen en ‘confluenties’ van vormen op het canvas mocht toveren. Dat was zijn manier om bepaalde levensprocessen te verbeelden. Met de picturale suggestie van aggregatietoestanden van wat ook in vaste vorm bestaat, slaagde hij erin om ook de immateriële fenomenen – die minstens zo belangrijk zijn als de materiële natuurfenomenen – aan het licht te brengen, ja letterlijk aan het licht te brengen, want de geschilderde voorwerpen versmolten dan bijna geheel met het licht, met dat voortdurend veranderende licht waarin alles baadt, als een soort solvent dat voor verdamping zorgt maar tegelijk de spirituele of mystieke kracht der dingen verheft.”

Joost Caen (l.) en Els Vos (r.)
in gesprek met elkaar.
© foto: Elke van Aken.

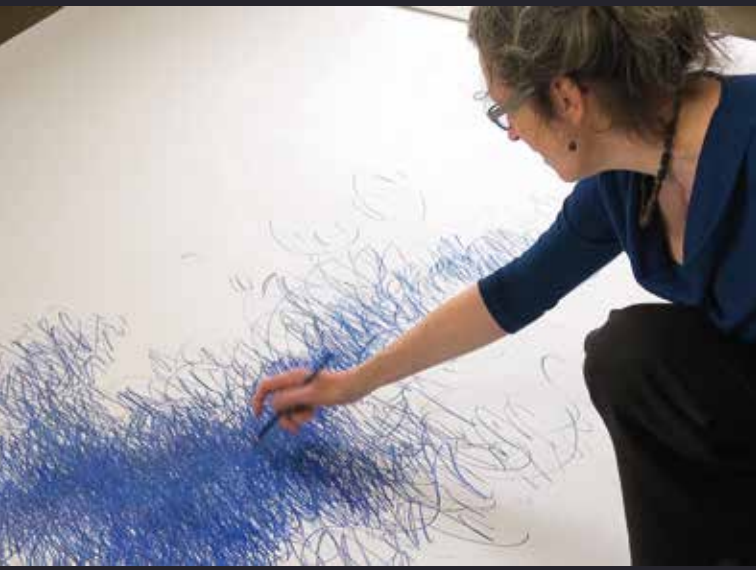
Van het licht moeten de glasramen van Joost Caen het uiteraard ook hebben. Maar net zoals water is het licht zeer onderhevig aan veranderlijkheid. En zoals water kan het licht eveneens vibraties in zich bergen of overbrengen op een voorwerp. Die vibraties blijken zelfs heel belangrijk te zijn bij de aanvang van het wordingsproces van het glasraam. Caen getuigt:

“Omdat een afgewerkt glasraam zo ‘imperatief’ oogt, ga ik bij het begin van het artistieke project, nog voor er een maquette is gemaakt, al op zoek naar enige herkenning bij de opdrachtgever. Merk ik dat er een ‘gevoelige snaar’ gaat trillen zodra ik een eerste ontwerp presenteer, dan weet ik dat ik zonder al te veel schrik de grote verantwoordelijkheid kan dragen om een glasraam te maken dat prominent aanwezig zal zijn in het gebouw en in het leven van hen die dit gebouw (soms) dagelijks bezoeken of zelfs bewonen. Die eerste vibratie – ja, die is echt nodig! Maar dat is niet altijd zo vanzelfsprekend in een samenleving die hoe langer hoe meer beheerst wordt door een soort Hamburgercultuur zonder affiniteit voor subtiele trillingen.”

Water als dragende kracht

Omdat Els Vos meestal niet hoeft af te stemmen op de noden van een externe opdrachtgever vooraleer ze een cyclus van grafisch werk aanvangt, spoort ze de vibraties graag op in de natuur, bij voorkeur in het water van een vijver, een riviertje of de zee, die ze tijdens haar wandelingen aantreft.

“De kriegelige, kronkelende, of juist uitermate rustgevende lijnen van het water zijn allicht zo veelvuldig in mijn werk aanwezig, omdat ze de artistieke verbeelding zijn van de cyclus van het leven zelf, dat in wezen een nooit eindigende herhaling is, die tegelijk het mysterie van het leven doet aanvoelen. Er zou trouwens geen sprake zijn van een levenskringloop waarin telkens nieuwe geboortes plaatsvinden, als het verbindende element van het water er niet was. Vorig jaar werkte ik aan een reeks droge naaldetsen waarin je de

Els Vos, *Alleen de wolken*,
kleurpotlood op papier, 2016.

Els Vos, *Einder*, unieke droge naald,
uitgesneden, 2017.

contouren van voorbijrijvende wolken kon herkennen, maar uiteindelijk draaide de cyclus uit op een serie waarin het water overheerst. Wolken hebben eenzelfde verzachtende effect als water, want ze trekken onverstoord voorbij, wat er ook gebeurt, alsof ze over alles een deken spreiden. Bovendien zijn wolken niets anders dan verdampt water, ze gooien hun ballast uit op de aarde die de regen inzuigt, vruchten voortbrengt en het overvloedige water in de beddingen van rivieren en stromen doet afvloeien naar de zee, alwaar de zon op haar beurt voor verdamping zorgt en de wind de wolken weer over het land kan jagen.”

Door die steeds herhaalde cyclus genereert het water ook een gevoel van troost en rust. Dat gevoel wordt nog sterker zodra de beweging van het getij, de constante afwisseling van eb en vloed, haar wetmatigheid als een geschenk aanbiedt voor wie op zoek is naar wat houvast of enig perspectief op een toekomst die alle momentane onzekerheden weerlegt. Els Vos heeft er wel degelijk ervaring mee – een ingrijpende ervaring die tot uitdrukking kwam in enkele etsen die haar na aan hart liggen.

“Toen mijn man en ik kinderloos bleven, zetten we de stap naar adoptie. De termijn die we dienden te wachten vooraleer we een kindje mochten ontvangen, leek eindeloos te duren. Toch koesterden we vertrouwen. Noem het maar: geloof. Dat geloof liet zich als het ware weerspiegelen in het water, en meer bepaald in de rustige, gestage deining van de zee aan de Bretoense kust die we toen zo vaak bezochten. Toen onze zoon er eindelijk was, ervoeren we dat gezinsgeluk als een mooi geschenk van het water. En net zoals de dochter van de farao een hummeltje uit het water van de Nijl ontving – de kleine Mozes die in een mandje kwam voorbijrijden langs het riet van de Egyptische

Els Vos, *Het geheim van het water* (doopets),
ets (gemengde technieken), 1998.

levenstroom – zo ontvingen wij een kindje uit onze onophoudelijke stroom van vertrouwen en geloof. Niet verwonderlijk dat mijn dankbaarheid zich uitte in het maken van een drietal etsen onder de titel ‘Het geheim van het water’. Niet veel later noemde ik die werkjes ook ‘doopetsen’, want ze gingen dienen als afbeelding op de uitnodiging voor de doop van ons zoontje, die we aanvoelden als de werkelijke ‘geboorte’ van ons gezin. Maar het geduldige water had ons gedragen naar dit verhoopde moment.”

Progressio in traditione

Joost Caen herkent zijn eigen inspiratiebron in het verhaal van Els Vos. Ook hij heeft de oneindigheid en het onveranderlijke getijdenritme van de oceaan nodig om ideeën op te doen voor nieuw werk. *The ocean is my mirror* – de eerste slagzin waarmee de bezoeker van de website van Caen geconfronteerd wordt – is de veelzeggende titel van een korte documentaire die hij ooit liet maken om geïnteresseerde buitenstaanders een inkijkje te gunnen in het arsenaal van drijfveren die hij activeert bij het ontwerp en de afwerking van glasramen.

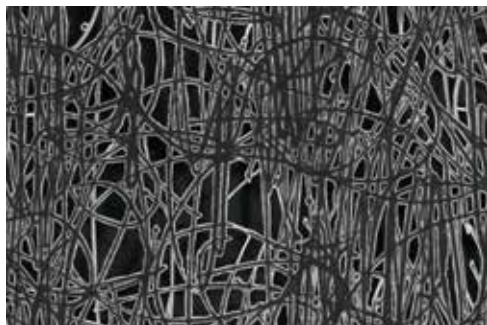
“Nagenoeg al mijn werk ontstaat al wandelend langs de kustlijn van Zuid-West-Frankrijk, op het strand dat uitzicht biedt op de weidse oceaan. Tijdens die wandelingen staan al mijn zintuigen open: ik hoor het ruisen van de zee, ik voel het zilte nat waarmee het zand is doordrenkt, ik ruik het water dat schuimend aan- en afrolt, ik merk hoe mijn naakte huid tintelt onder de warme stralen van de zon, en ik kijk zo ver mijn ogen kunnen reiken, tot voorbij de einder die er naar mijn gevoel helemaal niet meer is. Laat je je helemaal inpalmen door de onmetelijke ruimte die de oceaan is, dan begrijp je vanzelf wat

1.

2.

3.

4.

- Werken (details) van Els Vos:
1. *Promenade*, unieke droge naald, uitgesneden (ajour), 2014.
  2. *Wolk*, unieke droge naald, uitgesneden (ajour), 2017.
  3. *Voortdurend / Middernacht*, unieke droge naald, uitgesneden (ajour), 2017.
  4. *Graskant*, unieke droge naald, uitgesneden (ajour), 2016.

© foto's: Art Photo / Johan Geleyns.

in de joods-christelijke traditie als het ultieme inzicht omtrent de godservaring geldt: God manifesteert zich niet langer in stormachtige of donderende natuurfenomenen, maar in een zachte bries, in een subtiel niemendalletje. En wat mij betreft, op de meest fluisterende en onverwachte manier komt de inspiratie mij bezoeken, zeker wanneer de rust van de oceaan mij ertoe brengt te elimineren wat in de weg staat om werkelijk iets nieuws te creëren.”

Vreemd genoeg scheidt de glaskunstenaar iets nieuws door zich te laten inspireren door de zee die tot in den treure dezelfde beweging van eb en vloed herhaalt, en schijnbaar nooit echt verandert. Maar zo ziet Caen het niet.

“Door te herhalen, ga je juist vooruit. Hoewel de zee een meesteres van de repetitieve kunst lijkt te zijn, is ze ook subliem in haar steeds variërende modulaties, waardoor ze eigenlijk op een duurzame manier aan vernieuwing doet. Volgens mij weet de oceaan perfect wat *progressio in traditione* betekent: overleveren wat blijvende waarde heeft en zo voor voortgang en toekomst zorgen. Echte kunst doet dat ook, zelfs de meest avant-gardistische. Al moet

ik ook bekennen dat de kunstenaar – zeker als hij al enig succes boekte – ervoor beducht is om zichzelf te herhalen. Ik merk trouwens dat ik niet lief ben voor mezelf als ik toegeef aan de ambitie om steeds beter en scherper te worden in wat ik maak. Dat is het lastige aspect van de artistieke job.”

De ‘duistere’ opdrachtgever

Danken de glasramen van Joost Caen hun bestaan aan een opdrachtgever die zijn of haar wensen en noden kenbaar maakte, dan moet het grafisch werk van Els Vos doorgaans ‘uit het niets’ tot stand komen, althans zonder de primaire stimulans van een opdrachtgever. Toch relateert Vos de tegenstelling ‘kunst-in-opdracht *versus* vrije kunst’:

“Het is niet omdat je geen opdrachtgever hebt, dat je artistieke werk alle kanten op kan. Ik kan inderdaad de natuur als voornaamste inspiratie beschouwen – maar is er in de natuur iets dat niet aan wetmatigheden beantwoordt of dat niet op grenzen botst en dus op een geduldige en volhoudende manier zijn weg moet zoeken? Neem nu dat water. Het heeft een bedding dat zijn loop bepaalt, ciseleert zichzelf desnoods een bedding om tegemoet te komen aan het mysterieuze verlangen van de oceaan die alle water in zijn grote vergaarbekken wil opvangen. En al naargelang de aard van de bedding, gaat het water traag stromen, kolken, opspatten of sijpelen, zonder daarom zijn eigen aard te verloochenen – een aard die erop bedacht is de vervulling te mogen smaken van het grenzeloze verlangen om vrij te zijn.”

Misschien is dat water wel het beeld van de kunstenaar die zichzelf de onmetelijke ruimte toewenst, ondanks de onvermijdelijke bedding en de stugge oever die hun inperkende rechten opeisen. Els Vos beaamt dit volmondig:

“Door de keuze voor een eeuwenoude techniek en voor min of meer stug materiaal waarmee je de utopie van elke mens – het verlangen naar het beloofde land, dat bijvoorbeeld ook werd uitgedrukt in de *Utopia* van Thomas More of in de roman *À la recherche du temps perdu* van Marcel Proust – wilt verbeelden, dwing je jezelf binnen de grenzen van een oever of dijk. Het materiaal stuurt je haast letterlijk een bepaalde weg op. En vreemd genoeg geeft dat juist ‘stroming’ aan je kunstzinnige arbeid die niet stilvalt zolang je geen kans onbenut laat om dan toch weer aan de drager van je werk (het papier, het hout of wat dan ook) te ontsnappen en licht toe te laten waar op het eerste gezicht enkel duisternis scheen te heersen.”

Hoe dat licht dan ‘aan de dag’ komt, is mooi te zien in recent ajourwerk van Vos: de drager – het etspapier waarop de droge naald werd gedrukt – is naderhand gedeeltelijk uitgesneden, zodat de beeltenis van grillige waterkringen, of iets dat daar sterk op lijkt, een lichtende aanblik krijgt als je het werk op enkele centimeters afstand tegen een wand houdt. Alsof alle grenzen zijn doorbroken en een crisis in een harmonieus en tegelijk vrolijk spel is getransformeerd. Die vrijheid toont zich bovendien in de afwezigheid van een *passé-partout* die het kunstwerk alleen maar zijn onbegrensdeheid zou ontzeggen.

Joost Caen ontwerpt glassculptuur (grafzerk).

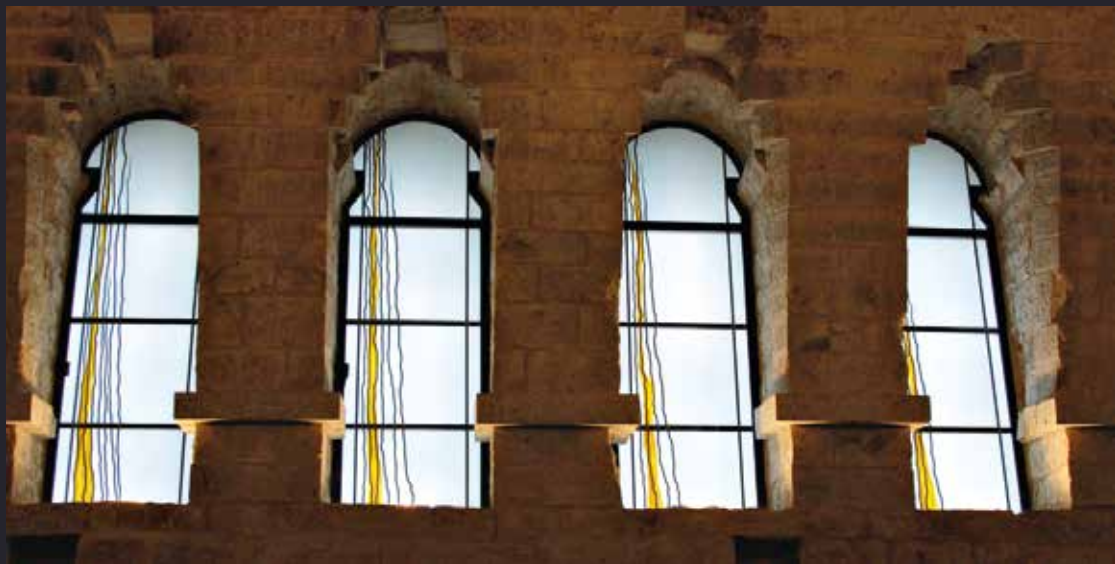
Glasraam in de evangelische kerk in Lüdinghausen (D).

Helende openheid

Over sturende ‘opdrachtgevers’ – mensen zowel als materialen, maar ook vele zelfgekozen of opgelegde tekstuele leidraden uit de Schrift of de kunstdoctrine (de kleurenleer bijvoorbeeld) – en de artistieke methode om hen van dienst te zijn maar hen tegelijk te bevrijden uit verengende concepten, daarover heeft Joost Caen minstens evenveel te vertellen. Om zijn familienaam, die afgeleid is van de joodse oervader en cultuurstichter Kaïn, alle eer aan te doen, legt Caen graag zijn grote drijfveer – de eerste sturende factor – bloot door een Hebreeuws begrip uit de Kabbala te duiden: *tikkun olam*.

“Het begrip stamt uit de jurisprudentie van de Torah, en meer bepaald uit het pakket van voorschriften die recht moeten verschaffen aan de vrouw. Later kreeg *tikkun olam* een mystieke betekenis die toch nog geheel in de lijn ligt van zijn oorspronkelijke betekenis. In die spirituele leer bestaat het proces van *tikkun olam* in het helen of genezen van alles wat ‘moeder aarde’ in zich draagt. Die heling komt tot stand door het verloren gewaande licht – het goddelijke, het harmonieuze – te zoeken in de gedumpte of duistere brokstukken van de wereld. Kortom, wie het licht vindt in de duisternis, ook in de donkerte van de ouderdom of van situaties die allesbehalve opbeurend zijn, doet genezend werk. Geen ondoenlijke zaak, want je mag erop vertrouwen dat de duisternis het licht niet heeft gegrepen, ook niet in hoekjes waar mensen geen licht meer zien en tot isolement of defaitisme geneigd zijn.”

Glasramen kunnen uiteraard niet anders dan ‘gentle’ licht doorlaten en kleurige helderheid scheppen in een interieur. Maar toch bedoelt Joost Caen nog iets anders als hij zegt dat hij een instrument ter heling en genezing wil zijn.

Joost Caen, *Itinera ad gaudium*, glasramen in het monasterium van Fonte Avellana (Italië), 2007.

“Vooraleer ik me aan een ontwerp van een glasraam waag, moet ik niet alleen de nood van het gebouw kennen – waar schreeuwt dit huis om, als het zijn kwaliteit wil herwinnen? –, maar dien ik ook de vaak onbewuste, diepere nood van de opdrachtgever op het spoor te komen – wat is het duistere plekje in het verlangen van de bouwheer? Een goed glasraam is een antwoord op die dubbele nood, een soort statement. Maar dan niet zo, dat de openheid op onvermoede betekenissen wordt tenietgedaan. Zo heb ik bijvoorbeeld in een kerk in Kapellen rekening gehouden met een mogelijke herbestemming van het pand: ik voorzag het bedehuis van glasramen die een christelijke tekenwaarde hebben, maar evengoed in hun kleuren – wit, rood en blauw – naar de profane idealen van de Franse Revolutie verwijzen: de ‘bleu-blanc-rouge’-trilogie van de Poolse filmregisseur en scenarist Krzysztof Kieslowski.”

Vervolmakend begrip

Els Vos heeft toch wat bedenkingen bij die aperte openheid van kunstwerken. Ze haalt een reeks donkere, haast monochrome etsen boven. “Ook dit is de *pantarei* van het woelwater der psalmen”, zegt ze terwijl haar collega-kunstenaar de etsenreeks aandachtig bekijkt en vooral oog lijkt te hebben voor de zwartste werkjes die nauw zichtbaar de kronkelende lijnen van waterspiegelingen in zich bergen. “Zo zijn mijn getijden”, mompelt Vos, waarna ze nog een ander precieus werkje uit haar map vist: het *Getijdenboekje* dat openvalt als een kartonnen accordeon van vellen die op het

Joost Caen schouwt het *Getijdenboekje* van Els Vos.
© foto: Elke van Aken.

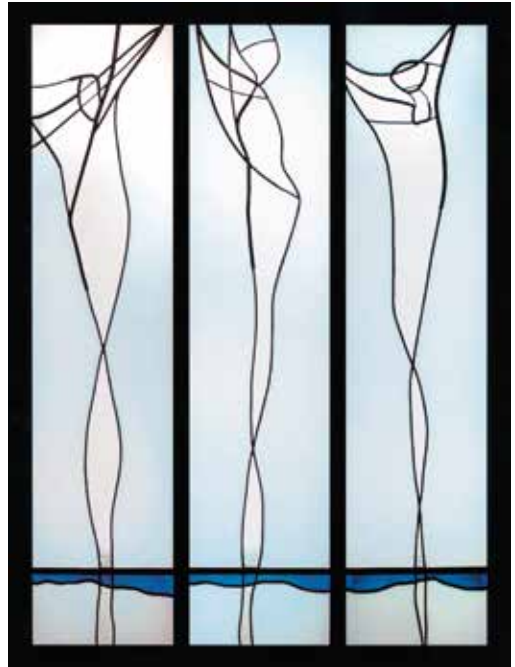
1.

2.

3.

4.

Glasramen van Joost Caen in de abdij Notre Dame de Bonne Espérance in Echourgnac (1 en 2), in de evangelische kerk in Lüdinghausen (3) en in de kapel van de Zusters van Liefde in Kortrijk (4).

eerste gezicht helemaal niet bedrukt zijn – alleen bij een aandachtiger schouwing zie je een half verzonken lijn die over de vellen loopt als een riviertje dat in half bevroren toestand een sneeuwlandschap doorsnijdt. Een echt lichtende boodschap lijkt er niet te zijn in die werkjes, tenzij dat er iets is dat eeuwig duurt en geen einde kent – *Voortdurend* is trouwens ook de titel van de cyclus die Els Vos momenteel in haar atelier creëert.

Joost Caen lijkt dit alles echter niet als een weerlegging van zijn *tikkun olam*-credo te interpreteren. Hij geeft toe dat de *panta rhei* niet altijd hoeft te verwijzen naar een mooi vloeiende stroom. De ups en de downs van het leven moeten erkend worden, en zelfs de zwartste bladzijden uit de levensloop van een individu, een volk of een stuk erfgoed vormen de voorwaarde voor een herschepping of een nieuwe assemblage.

“Eigenlijk laat de kunstenaar het vervolmakingsproces over aan de toeschouwer die, als het goed is, het kunstwerk met een liefdevolle blik bekijkt. Meer nog, een kunstwerk wordt voor een belangrijk deel ‘afgewerkt’ of ‘vervolledigd’ door diegene die het werk ‘consumeert’, ook al is die laatste dan helemaal niet artistiek begaafd of geletterd in de kunst. Van dat vervolmakend begrip mocht ik ooit een mooi staaltje ontvangen. Voor de kapel van de Zusters van Liefde, in Kortrijk, ontwierp ik een glasramenreeks rond het Jesajaanse thema van de zeven gaven van de Geest. Ik liet me daarbij inspireren door de vlammen op de joodse menora, de zevenarmige kandelaar. En omdat je deze kunt zien als een zevenvoudig, vurig fluidum tussen hemel en aarde, kwam ik op het idee er gestileerde engelen van te maken, die met hun hoofd tot in de hemel reiken en hun voeten in het water van de mensenwereld houden. Een zuster in een rolstoel werd de kapel binnengereden en toen ze de glasramen zag, gooide ze haar handen voor haar mond, terwijl ze blij uitriep: ‘We gaan nog dansen in onze kapel!’ Die spontane reactie bewijst dat ze de glasramen in haar gedachten naar een hoopvolle toekomst had gevoerd. Een mooier compliment voor mijn werk kan ik me niet inbeelden.”

Kantelmomenten

Els Vos meent dat de kunstenaar, dankzij het onophoudelijke contact met de materie, evengoed dergelijke transities kan genieten. Telkens opnieuw, etsencyclus na etsencyclus. En waarom niet: dag aan dag? Immers, voor Vos is er geen dag zonder lijn, zoals Apelles, de getalenteerde hofschilder van Alexander de Grote, ook wist (zijn devies luidde: *nulla dies sine linea*). Haar geliefkoosde bijbelse figuur is daarom de grote profeet die ook vandaag nog kan aansporen tot een niet aflatende exodus.

“Mozes’ leven was niet alleen getekend door het water van de Nijl, toen hij er als baby werd ‘uitgetrokken’. Ook later kenden hij en het volk dat hij mocht leiden, nog talrijke ‘overgangen’ die de vruchtbare vallei van de Jordaan stelselmatig dichterbij brachten – overgangen waarin dat water telkens een rol speelde als ‘betekenaar’ van een zoveelste wedergeboorte en dus als de stimulans om verder te trekken. Die rol speelt het water allicht ook in mijn etsen.

Zeker in de cyclus *Voortdurend* die hopelijk niet de laatste zal zijn in mijn artistieke loopbaan. De rode draad in mijn oeuvre is de onuitgesproken boodschap: het loont de moeite om altijd weer opnieuw te beginnen. Als een soort muzikale beweging die nooit stopt maar kantelmoment na kantelmoment belooft.”

Joost Caen wil in dit verband nog twee andere bijbelse figuren vermelden, die helpen om de universele opdracht van de mensheid – toekomst mogelijk maken door middel van transities – steeds opnieuw te herinitiëren. Het zijn de overgangs- of perifere figuren van Johannes de Doper, de man die Jezus aanwees als diegene die zou dopen met water en vuur, en Johannes de Ziener die zijn apocalyptische visioen op het eiland Patmos onder meer stoffeerde met het bekende beeld van het kristalheldere rivierwater dat vanaf de troon van God door het stadsparadijs, het nieuwe Jeruzalem, vloeit.

“Je mag dan nog een gereede twijfel hebben ten aanzien van geloofskwesties en doctrinaire stelsels, ontkennen dat Johannes de Doper en die andere Johannes, van wie de traditie aanneemt dat hij ook het vierde evangelie schreef, – ontkennen dat ze knappe transitiefiguren zijn, is haast onmogelijk. Beiden staan als een soort Janushalfgoden tussen oud en nieuw. Of in computerterminen: ze nodigen uit om de *reset button* in te drukken en het verleden om te wisselen voor toekomst. De eerste doet de wereld der grommende zeeën en bulderende stormen kantelen in een wereld van zachte briesjes over rimpelloze meren; de tweede gooit een brug tussen de frêle Jezusbeweging en de Kerk die resoluut haar blijde boodschap naar de vier windrichtingen laat uitstromen. En beiden associeer je probleemloos met water, maar ook met vuur, aarde of lucht. En met het woord – al of niet in hoofdletters geschreven. Het Woord dat zegt: ‘Splijt de rietzee, er zijn geen grenzen en jij bent niet verdoemd.’”

Signaalgevoeligheid in de ‘verwijruimte’

Stuwende inspiratie als een onverwachte zegen uit den hoge – Joost Caen kan erover meespreken. Toen hij in de eeuwenoude Italiaanse camaldulenenabdij van Fonte Avellana stilaan dacht zijn materiaal te mogen opbergen, blij dat zijn glasramen het evenwicht der elementen zo mooi tot uitdrukking brachten in diverse kloosterpanden, gaven de monniken hem nog een supplementaire opdracht. Zou hij voor twee deuren ook niet een glasraam kunnen ontwerpen, liefst binnen het etmaal?

“Dat leek mij een onmogelijke opdracht. Wat zou ik nog kunnen toevoegen aan mijn *Cyclus van begeestering*, die naar mijn gevoelens helemaal af was. Maar als door de Geest beziel, haalde ik toch mijn aquarelverf weer boven

en slaagde erin een motief te schilderen dat volgens mij aan de verwachtingen van de kloosterlingen zou beantwoorden: een oranje veeg als de kalligrafische aanzet van een cirkel, vergelijkbaar met de minimalistische (ongesloten) *ensō*

uit de zentraditie. Op het moment dat ik dit ontwerp voorlegde aan de paters, verscheen er op de homepage van hun website een gedicht in het Italiaans. Ik viel bijna achterover van verbazing en vreugde toen ik het las. Iemand had deze tekst gepost – ik vertaal zo goed als ik kan: ‘Mijn geopende armen zijn slechts het begin van de cirkel, maar een groter liefde zal deze rond maken.’ Onwaarschijnlijk!! Had ik het verlangen van mijn opdrachtgever feilloos opgevangen en in beeldtaal omgezet? Blijkbaar wel.”

Misschien is er dan toch meer ‘verkeer’ tussen hemel en aarde mogelijk, maar kunnen de signalen alleen in de beeldtaal van de kunstenaar en de poëet worden doorgegeven aan diegene die deze taal ook verstaat. “Wie deze signaalgevoeligheid niet bezit, bestempelt kunstwerken soms al te lichtvaardig als abstracte werken”, meent Caen. “Maar eigenlijk wil hij dan alleen zeggen: ‘Dit is Chinees voor mij.’ Of: ‘Ik mis een tentakel om dit te begrijpen.’ Zeg dus nooit dat het *Zwart vierkant* van Malevitsj abstract is. Dat schilderij is gewoon de suprematistische versie van de perfecte icoon van de Almachtige. Meer niet, maar vooral ook niet minder dan dat.”

Els Vos kan dit alleen maar beamen. Ze haalt nog een ets tevoorschijn, een uniek werkje waarin elke sterveling, mits een flinke dosis goodwill, de weerspiegeling van lucht in een wateroppervlak zal herkennen. “De lijnen die je hier ziet, staan waarvoor ze staan: voor kronkelende lijnen, dus. Die lijnen drukken gewoon een dynamische vorm van rust uit. En tussen die lijnen is er heel veel...” Joost Caen komt haar te hulp met een goedgekozen term: “... verwijlruimte, ruimte van asiel.”

De perfecte kalligrafie van alles waarvoor water staat: meditatie, herademing, herbronning, en... het leven *tout court*?

Els Vos (°1963) studeerde na haar opleiding plastische opvoeding aan het Hoger Instituut voor Kunstonderwijs in Hasselt. In 1990 begon zij als grafisch kunstenaar met een eigen atelier: haar ‘laboratorium’ voor de queeste tussen de polen van licht en lineariteit. Haar werk, dat te zien is op individuele en groepstentoonstellingen in binnen- en buitenland, werd bekroond met belangrijke prijzen, waaronder de Prijs Grafiek van *Jonge Kunst in Vlaanderen*, de *Prijs van de Rotariale ‘90* in Brugge en de *Tekenprijs Joris Minne*. **Info:** www.elsvos.be.

Joost Caen (°1959) studeerde aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten in Antwerpen en aan de Universiteit Antwerpen. Aan diezelfde universiteit doceert hij conservatie-restauratie van glaskunst. Sinds 1988 runt hij een eigen atelier voor de creatie en restauratie van glasramen. Tot zijn belangrijkste artistieke realisaties behoren o.a. de glasramen in de abdij van Fonte Avellana (Italië), het districtshuis in Deurne, de psychiatrische kliniek in Pittem, de kloosterkapel van Berlaar en de abdij van Echourgnac (Frankrijk). **Info:** www.joostcaen.com.

Dirk Hanssens osb (°1962) is monnik van de Leuvense benedictijnenabdij Keizersberg en hoofdredacteur van *De Kovel*. Sinds jaar en dag verkent hij de raakvlakken tussen de monastieke spiritualiteit en de beeldende kunst of de hedendaagse (poëtische) literatuur.